

fortsatta akademiska studier utan också för predikanter i olika kyrkotraditioner. På detta sätt lyckas avhandlingen med den svåra uppgiften att göra akademisk kunskap relevant för praktikerna själva. Avhandlingen bidrar med ny kunskap och medvetenhet som kan leda till utveckling av predikan som teologiserande praktik.

*Katarina Westerlund
Docent, Uppsala*

DOI: 10.51619/stk.v100i2.26362

Fredrik Santell. *Kyrka och diplomati: Svenska kyrkans utlandsförsamlingar under 1900-talet*. Skellefteå: Artos. 2023. 400 s.

Under 1900-talet fanns inom Svenska kyrkan sju utlandsförsamlingar med särskilda villkor. Dessa församlingar var knutna till svensk utrikesförvaltning och de präster som innehade kyrkoherdetjänst i dessa församlingar ägde diplomatisk status. Samtliga församlingar tillhörde Uppsala stift med ärkebiskopen som tillsynsman. De flesta av dessa församlingar bildades under 1900-talet. Två av dem, församlingarna i London och Paris, hade en längre historia. De fem övriga utgörs av Köpenhamn, Berlin, Oslo, Helsingfors och Buenos Aires. Samtliga församlingar finns i dag kvar, men nu utan diplomatisk status och kyrkligt sett en del av Svenska kyrkan i utlandet (SKUT) med tillsyn av biskopen i Visby.

Fredrik Santell har sökt skildra de särskilda villkor som dessa församlingar åtnjöt under 1900-talet och inte minst den samverkan mellan kyrka och stat som praktiserades. Det handlar om en omfattande materia och författaren har enligt efterordet arbetat i nästan tjugo år med uppgiften.

Framställningen är pedagogiskt upplagd med följande sex huvudsakliga frågeställningar: (1) historiska och teologiska förutsättningar för tillkomst och verksamhet, (2) organisation och kyrkobyggnader, (3) kyrkoherdarnas arbetsvillkor, (4) gudstjänstlivet, (5) andra aktörer förutom kyrkoherdarna

samt (6) påverkan av kyrkliga och samhällsliga utmaningar. Varje frågeställning får ett eget kapitel, men det sjätte delas upp i två. Det sista kapitlet skildrar hur de sju utlandsförsamlingarna får ny organisation under 1980-talet inför den kommande förändringen av Svenska kyrkans relation till staten.

I det första kapitlet skildras utförligt den tyska diasporateologin som växte fram i början av 1900-talet. Den fick aldrig någon svensk motsvarighet av liknande omfattning men kom att påverka Svenska kyrkans syn på svenskar i utlandet. Parallellt växer på europeisk mark en nationalromantik fram som i vårt land söker värna den svenska identiteten.

Nästa avsnitt lyfter fram tillkomsten av en organisation med statligt fastställda kyrkoordningar för de sju församlingarna. Spännande är att följa framväxten av nya kyrkobyggnader. I varje församling sker detta på lite olika sätt, men de svenska beskickningarna är påfallande aktiva, närmast pådrivande, för att få till stånd svenska kyrkobyggnader på de aktuella platserna. Därefter skildras kyrkoherdarnas roll med nära samverkan till de svenska ambassaderna. Framställningen får här närmast matrikelkaraktär med uppgifter i mängd om de olika präster som tjänstgjort. I fjärde kapitlet uppmärksammas gudstjänstlivet. Påfallande är en parallellitet till utvecklingen i Svenska kyrkan i Sverige. Författaren låter Helsingforsförsamlingens liv skildras utförligast. Här gör sig en svensk högkyrklighet märkbar, inte bara liturgiskt och sakramentalt, utan också i ett organiserande av ungdomsarbetet i ”ordensliknande form”.

Det femte kapitlet skildrar andra aktörer än kyrkoherdarna, främst de aktuella ärkebiskopar som utövat tillsyn. Ärkebiskoparna Johan August Ekman (1845–1913) och Erling Eidem (1880–1972) lyfts fram medan författaren intar en mer kritisk hållning till Nathan Söderbloms (1866–1931) insatser. Söderblom anses ha ”bristande pastoral erfarenhet”. Dock är det ett faktum att Eidems pastorala erfarenhet var begränsad. Men enligt Santell

agerar Eidem mer lyhört för aktuella behov inom församlingarna. De två sista kapitlen beskriver de utmaningar som världskrig och det kalla kriget utsatte verksamheten för. Sist återges den komplicerade process då de sju församlingarna inordnas i ett övergripande organ, SKUT, där både församlingliv, sjömansvård och turistkyrka samlas.

Kritiskt kan några aspekter framhållas. I det inledande kapitlet skildras hur nationalkonservatismen i mycket utgör en överideologi i den svenska politiska utvecklingen under 1900-talets första decennier. När det hävdas att hela välfärdspolitiken och de demokratiska reformerna harmoniskt inordnas under detta tak är författaren medveten om att andra kan uppfatta detta som ”svårsmält”. Tyvärr handlar det inte om att smälta utan om texten kan sägas utgöra en opartisk framställning som kan vidimeras. Det senare är knappast fallet när Santell förtiger det motstånd mot sociala och demokratiska reformer som den högerpolitiskt organiserade konservatismen visade under denna tid.

Bättre blir det knappast av den nedlåtande hållning som Santell visar mot det han kallar turistkyrkan. De flesta av de sju utlandsförsamlingarna har bedrivit sådan verksamhet. Men för Santell är den ”teologiska grunden” för denna verksamhet ”svag”. På ett schablonmässigt sätt jämförs Svenska kyrkans verksamhet bland turister utomlands med Lasse Åbergs film *Sällskapsresan*. Framställningen ger ett löjets skimmer åt den seriösa verksamhet som under lång tid haft stor betydelse.

I ett försök att finna en nyckel för den verksamhet som de sju församlingarna bedriver till skillnad från sjömansvård och turistkyrka hämtar Santell en fras ur ett brev från Helsingforskyrkoherden Gunnar Sjöholm (1905–1992). Denne talar om ”vaken passivitet”. Innebörden i detta blir dock aldrig helt klarlagd. I kontrast till detta ställs ”aktivism”. De sju församlingarnas personal bedriver enligt Santell vaken passivitet medan sjömansvården står för aktivism. I realiteten handlar detta knappast om motsatser. De sju

församlingarnas personal har ständigt visat prov på bådadera. Om detta finns gedigen och långvarig erfarenhet. Nyckeln får därmed en godtycklig och delvis oklar karaktär som söker finna sätt att avskilja de sju församlingarnas verksamhet från sjömansvård och turistkyrka, medan verkligheten knappast låter sig inordnas i sådana fällor.

Det sista kapitlet skildrar det omfattande förändringsarbete som förde de sju församlingarna in i den nya organisationen SKUT. Det är ingen hemlighet att de flesta aktörerna inom de sju församlingarna var negativa till den föreslagna förändringen. Denna innebar ett radikalt nytt läge: den obligatoriska kopplingen till det svenska utrikesdepartementet ströks, kyrkoherdens status som diplomatanknuten med diplomatpass och därav följande ekonomiska förmåner försvann, kyrkoherdens lön skars drastiskt ner (tillämpades dock först vid byte av tjänsteinnehavare), relationen till ärkebiskopen som tillsynsman ändrades småningom med tillsyn från biskopen i Visby och så vidare. Det är mänskligt att vara negativ till sämre villkor. Men en vetenskaplig studie borde kunna ge ett flersidigt perspektiv. Här brister denna bok väsentligt. I Santells text förstår man inte riktigt varför Svenska kyrkan valde den förändring som genomfördes.

Texten är undermåligt korrekturläst med förväxling av personer, felskrivningar av egennamn och en lång rad språkliga felaktigheter där man får gissa vad författaren menar.

Trots detta ger framställningen material för framtida forskning, till vilken man kan hysa förhoppning om ökad vetenskaplig kvalitet och skärpa. Det intressanta materialet kan bara vinna på en mer opartisk och allsidig analys.

Martin Lind
Docent, Lund

DOI: 10.51619/stk.v100i2.26363